

МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА ХОРОВИХ ТОВАРИСТВ З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ ХАРКОВА В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

виховання і методики викладання хорового співу стали: необхідність використання у процесі навчання виховного компоненту хорової музики, впровадження передових методик у викладення співу, урахування фізіологічних та психологічних особливостей дітей відповідно до їх віку, розвиток співу а capella, доцільне використання інструментального супроводу, дотриманість дидактичної послідовності в опануванні вокально-хорового матеріалу.

Отже, аналіз публікацій музично-педагогічної преси досліджуваного періоду дозволяє стверджувати, що в означений історичний час накопичено різноманітний досвід з формування дитячої хорової культури, який заслуговує на впровадження його у сучасну хорову практику.

1. Аністратенко Ж. *Шукати і знаходити* // Радянська музика. – 1966. – № 4. – С. 96.

2. Гавриленко О.І. *Педагогічна громадськість Києва обговорює завдання естетичного виховання* // Радянська школа. – 1961. – № 6. – С. 94.

3. Держане І.Я. *Ще раз про уроки співів* // Радянська школа. – 1962. – № 9. – С. 70 – 71.

4. Добровольская Н. *Больше внимания методике* // Музыкальная жизнь. – 1971. – № 13. – С. 102 – 13.

5. Івашкевич І.О. *Музичний інструмент на уроках співу в початковій школі* // Радянська школа. – 1968. – № 8. – С. 71 – 80.

6. Лубенський М.С. *Зауваження до програми зі співу* // Радянська школа – 1960. – № 1. – С. 82 – 83.

7. Морозова І. *На професійну основу* // Музика, 1970. – № 3. – С. 14 – 16.

8. Португалов К. *Путь к музыке* // Юность. – 1969. – № 4. – С. 61.

9. Раввінов О. *Роздуми про хори хлопчиків* // Музика. – 1970. – № 3. – С. 14.

10. Штогаренко А. *Мистецтво музики дітям* // Музика – 1971. – №3. – С. – 3.

11. Юцевич В. *Виховні можливості народної пісні* // Музика. – 1973. – №8. – С. 29.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2009

УДК 78.087.68 (477,54) “ХІХ”

В 19

Оксана Васильєва, кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри вокально-хорової підготовки вчителя
Харківського національного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди

МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА ХОРОВИХ ТОВАРИСТВ З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ ХАРКОВА В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті подана ретроспектива музично-просвітницької діяльності харківських хорових товариств в кінці ХІХ – на початку ХХ століття, розкривається сутність, форми і напрями їх роботи з учнівською молоддю.

Ключові слова: музично-просвітницька діяльність, хорові товариства Харкова, форми хорових концертів, учнівська молодь.

Постановка проблеми. Сучасні перспективи подальшого розвитку цивілізації пов'язані не з прогресом техніки, не з чисто економічними і політичними перетвореннями, а з “людським капіталом”, культурним різноманіттям. Разом з тим, в Україні сьогодні на фоні пробудження національної свідомості зростає небезпека уніфікації української культури за зразками західного суспільства, які несуть засоби масової інформації. Саме це посилює необхідність відродження

національних духовних скарбів і пошуків шляхів оновлення сучасної системи музичного виховання.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю опанувати історичного-педагогічний досвід кінця ХІХ – початку ХХ століття доводить, що в цей історичний період значно підвищилася роль хорового мистецтва як чинника формування духовної культури молодого покоління.

Аналіз останніх публікацій доводить, що мистецтвознавцями Н. Андрос, М. Гордійчуком,

МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА ХОРОВИХ ТОВАРИСТВ З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ ХАРКОВА В КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

А. Мірошниковою, І. Міклашевським, обґрунтовано місце та значення хорового мистецтва в музичній культурі України; з'ясовано внесок видатних диригентів у розвиток хорового виконавства; виділено художньо-виконавські напрями хорового мистецтва.

В історико-педагогічних роботах Т. Грищенко, М. Маріо, О. Овчарук, Н. Рудичевої розкривається провідна роль хорового співу як засобу естетичного виховання молоді; висвітлюється розвиток системи музичної освіти.

Втім напрями і форми музично-просвітницької діяльності хорових товариств Харкова залишилися поза увагою дослідників, що і зумовило напрям наукового пошуку.

Мета статті узагальнити набутий досвід музично-просвітницької роботи хорових товариств Харкова з учнівською молоддю в кінці XIX – на початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення історико-педагогічної літератури доводить, що кінець XIX – початок XX ст. позначився активізацією просвітницької діяльності. Безпосередньо це торкнулося і музичного життя суспільства, про що свідчить поява численних музичних спілок, гуртків, товариств. Метою вище вказаної організації стало музичне просвітництво.

Проведений аналіз з історії розвитку музичної культури України досліджуваного періоду свідчить, що саме в цей час розпочали свою діяльність Харківське товариство любителів хорового співу та Харківське церковно-співоче товариство.

Значну музично-просвітницьку діяльність серед учнівської молоді вело Харківське товариство любителів хорового співу, яке було засноване в 1895 році. Товариство ставило за мету сприяти розвитку хорового співу серед своїх членів. Згідно цієї мети воно мало право влаштовувати музичні вечори та концерти, а також відкрити загальнодоступні та безкоштовні класи хорового співу. Надзвичайною прогресивною рисою товариства було те, що до нього мали право вступити як чоловіки, так і жінки. Таке положення значно розширювало творчий діапазон хорового колективу, його виконавські можливості. Головним завданням товариства стало розповсюдження світської хорової музики. Виконання духовної музики дозволялося тільки окремо від світської програми [6].

В перший рік після свого заснування товариство виступило з мішаним хором під керівництвом випускника Харківського музичного училища Михайла Михайловича Новикова у симфонічних зібраннях та концертах харківського

відділення Російського музичного товариства (РМТ), де були виконані "Requiem" В.А. Моцарта, хор А. Рубінштейна "Ніч" та хорові сцени з опери Р. Вагнера "Лоенгрін" [3]. Вище нагадані приклади дозволяють говорити про те, що з самого початку своєї діяльності керівництво хору товариства зверталось до найкращих сторінок хорової літератури, а хоровий колектив мав високий рівень виконавської майстерності.

У наступні два роки під керівництвом І. Туроверова товариство організовувало музичні вечори за участю університетського хору, що привело до втрати самостійності хору товариства. Також негативним виявився той факт, що у складі правління товариства не було членів з музичною освітою, а також помешкання для репетицій не відповідало санітарним вимогам, і репетиції хору проходили не регулярно. Такий стан речей не міг задовольнити членів спілки. Тому для покращення діяльності товариства було вирішено оновити склад ради товариства і утворити із своїх членів, які мають музичну освіту, постійну музичну комісію для завідування всією музичною частиною діяльності товариства та виробки заходів для забезпечення досягнення товариством його мети.

Внаслідок цього докорінно змінився характер діяльності товариства, було обрано шлях на організацію самостійного мішаного хорового колективу і створено класи хорового співу [4]. Ретельно підійшла комісія і до складу хору, відокремивши дійсних членів товариства від простих учасників, які ще не знають всього хорового репертуару.

Зміни торкнулися і репетиційного процесу: по вівторкам проводилися репетиції жіночого хору, по четвергам – чоловічого і по суботах – загального хору, а також для підготовки концертів 2 – 3 рази на тиждень призначувалися додаткові репетиції мішаного хору.

Велика увага надавалася організації жіночого хору. З цієї метою були розповсюджені запрошення у різні міські організації для залучення до товариства жінок-співачок. Ці дії мали свої позитивні наслідки. В 1898 році у хорі товариства брали участь 10 сопрано, 5 альтів, 20 тенорів та 30 басів.

Чітка організація хорової справи дала можливість виступити з самостійним хором при виконанні молебну 1-го листопада з нагоди відкриття класів Товариства. Діяльність хорової аматорської спілки йшла настільки успішно, що його хор виступив як у трьох самостійно організованих загальнодоступних (народних) концертах, так і на запрошення різних закладів.

МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА ХОРОВИХ ТОВАРИСТВ З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДІЮ ХАРКОВА В КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Хор аматорів неодноразово виконував хорові твори після народних читань організованих Комісією народних читань у стінах Реального училища, брав участь у великому музично-літературному ранку, присвяченому пам'яті О. Пушкіна, а також у цирку Нікітіна за запрошенням Комітету народної тверезості в літературно-музичному ранку на користь народного дому на Іванівні. Колектив дав чотири концерти (2-ва – у залі Комерційного Клубу, 2-ва – у приміщенні 2-ї школи Товариства грамотності на Ветеринарній вулиці) за запрошенням Правління Товариства Грамотності та його комітету народних читань в літературно-музичних вечорах та ранках.

Про вдалі виступи хору товариства свідчать схвальні рецензії у “Харківських губернських відомостях” та “Южном крае”. В одній з публікацій підкреслюється, що “любителями такого приємного мистецтва є, у більшості, молоді люди, які у вільний від денних занять час з задоволенням віддаються замість інших розваг вивченню хорових партій” [5; 3]. На думку автора, хор досяг рівності звучання і цільності завдяки як майстерності співаків, так і мистецтву диригента М. Новикова. В концерті були виконані твори М. Римського-Корсакова, Ф. Шумана, Е. Направника, П. Чайковського, Ф. Мендельсона, О. Даргомижського, М. Іполітова-Іванова обробки народних пісень М. Лисенко, М. Новикова. Особливо вдало прозвучав доволі складний хор “Проводи Масленниці” з опери “Снігуронька” М. Римського-Корсакова.

Аналіз хорових творів, вивчених за 1898/1899, дозволяє сказати, що репертуар хору відрізнявся різноманітністю хорових жанрів. В ньому представлені хорові мініатюри, обробки народних пісень, оперні хори, хорові кантати, духовні концерти. Розглянутий репертуар хорового колективу Товариства свідчить, що цілеспрямована робота музичної комісії та головного диригента хору М. Новикова значно підвищила виконавський рівень колективу, розширила його музичну ерудицію.

Товариство у своїх етнографічних програмах активно пропагувало не тільки російські та українські народні пісні, а і народну пісенно-хорову творчість братських слов'янських народів та обробки грузинських, киргизьких, болгарських, чеських народних пісень.

Характерною ознакою репертуарної політики Товариства любителів хорового співу стало звертання до хорових творів вітчизняних композиторів М. Глінки та М. Балакірева. Вперше були виконані дві білини у перекладі М. Балакірева

та “Ночной смотр” М. Глінки у перекладі для мішаного хору М. Новикова.

Одним із напрямків діяльності Харківського Товариства любителів хорового співу стала участь його хорів у спектаклях харківського товариства любителів сценічного мистецтва, театральних гуртків Народного будинку при Харківському товаристві грамотності, товаристві малоруських артистів.

Хор взяв участь у спектаклях за п'єсами О. Островського “Сердце не камень”, “Бедность не порок”, Є. Карпова “Рабочая слободка”, І. Карпенко-Карого “Бурлаки”, М. Аверкіна “Каширская старина”. Співпрацюючи протягом 1904 – 1905 рр. з товариством малоруських артистів під керівництвом І. Наумова, хор брав участь у таких українських музичних постановках, як: “Запорожець за Дунаєм” С. Гулака-Артемовського, А. Захарченко “Царицині черевички”.

Про зростання виконавської та професійної майстерності хорового колективу свідчить його участь у масштабних постановках опер П. Чайковського “Евгений Онегин” та Ж. Бізе “Кармен”.

Отже, аналіз форм та напрямків діяльності Харківського товариства любителів хорового співу свідчить про високий рівень музично-просвітницької роботи серед учнівської молоді Харкова і залучення її як до виконавської практики, так і до слухацької аудиторії.

Аналіз історико-педагогічної, мистецтвознавчої літератури свідчить, що в кінці XIX – на початку XX століття посилилась тенденція секуляризації духовної музики. Вона проявилась у тому, що церковна музика перестала виконуватись тільки в храмах. Активна концертна діяльність церковних хорів спричинила появу церковно-співочих товариств, які популяризували духовну музику серед світської аудиторії.

Відомі харківські керівники духовних хорів М. Ведринський, І. Туроверов, М. Новіков, Ф. Корсун, Г. Серіков в 1906 році створили Харківське церковно-співооче товариство. Воно мало благодійну мету – допомогати працівникам церковних хорів, учням духовних семінарій, а також музичну – популяризувати духовні твори сучасних композиторів таких як О. Архангельський, П. Чесноков, П. Чайковський, О. Гречанинов.

Задачами товариства була допомога працівникам церковного співу, а також благодійна діяльність на користь нужденних студентів духовної семінарії [1]. Так, тільки від концерту церковно-співочого товариства, який відбувся 14.01.1909 року, до товариства допомоги

МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА ХОРОВИХ ТОВАРИСТВ З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ ХАРКОВА В КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

нужденням студентам Духовної семінарії було перераховано 208 крб. 16 коп. Не менш важливим завданням була і популяризація духовних хорових творів вітчизняних композиторів, особливо тогочасних – О. Архангельського, П. Чеснокова, П. Чайковського, О. Гречанінова та інших.

Аналіз публікацій “Южный край”, “Харьковские губернские ведомости”, “Харьковские епархиальные ведомости” дозволяє виділити форми, в яких проводилась діяльність церковно-співочого товариства. А саме найбільш популярні форми: духовні концерти, морально-релігійні читання, бесіди, лекції, історичні та тематичні концерти.

Необхідно підкреслити, що співзасновники товариства викладали хоровий спів у навчальних закладах Харкова: І-й чоловічій гімназії (М. Ведринський, І. Туроверов), Реальному училищі (М. Новіков), Інституті шляхетних дівчат (М. Ведринський,), Комерційному училищі (І. Туроверов), що надавало товариству можливості постійно бути у контакті з учнівською молоддю.

Головою правління товариства став відомий у Харкові хоровий диригент, керівник хору товариства любителів хорового співу, регент Благівіщинського собору М. Новіков – один з яскравих хорових музикантів Харкова кінця XIX – початку XX ст., який присвятив себе розвитку та вдосконаленню хорового співу на Харківщині. Головною метою своєї діяльності він обрав популяризацію на Харківщині духовних творів вітчизняної хорової музики. З цим наміром він організовував концерти творів тогочасних композиторів та історичні церковні концерти, в яких показував розвиток вітчизняного церковно-співочого мистецтва.

М. Новіков був регентом Благівіщеньського собору, до якого активно залучав студентів музичного училища та харківських вузів. За два роки свого існування, сповідаючи християнські основи через красу духовного співу, хор став першим у місті.

Біля тридцяти років присвятив розвитку духовного церковного співу на Слобожанщині відомий харківський регент Митрофан Стефанович Ведринський. Він отримав диплом Придворної співочої капели, працював на посаді регента архієрейського хору, викладав духовний спів в інституті шляхетних дівчат та в Харківській Духовній семінарії. М. Ведринський присвятив свою діяльність популяризації православної хорової музики різноманітних авторів, виступаючи з благодійними духовними концертами як самостійно, так і як член церковно-співочого товариства.

Архієрейський хор під орудою М. Ведринського вів невтомну духовно-просвітницьку концертну діяльність. Аналіз програми хору М. Ведринського свідчить, що репертуар складався із складних хорових творів поліфонічної фактури, масштабних багаточастинних хорових концертів. Свідченням визнання виконавської майстерності М. Ведринського можуть слугувати схвальні відгуки харківських музичних критиків. Так, у “Харківських губернських відомостях” за 9.03.1899 року відзначено прекрасне виконання хором складного концерту О. Львова “Да веселятся небеса”, чудова інтерпретація твору О. Архангельського “Внуши, Боже, молитву мою”, витончене звучання хору “Ныне отпускаеши” А. Соловйова, де в простій гармонічній фактурі хор зміг показати досконале володіння кантиленою.

Митець неодноразово брав участь в концертах харківського церковно-співочого товариства, співпрацював з учнівськими хорами Духовної семінарії та інституту шляхетних дівчат Харкова на благодійних концертах та морально-релігійних і науково-богословських читаннях.

Відомим пропагандистом хорового співу на Харківщині був І. Туроверов. Він навчався на історико-філологічному факультеті Харківського університету, де пройшов курс церковного співу та проспівав у хорі А. Літинського. З приходом І. Туроверова до управління хором університетської церкви у 80 роки XIX ст. значно розширюється діапазон творчої діяльності колективу.

Проаналізувавши твори, які виконувались університетським церковним хором можна зробити висновок, що цьому співацькому колективі були підвладні найскладніші духовні хорові концерти Д. Бортнянського, О. Львова, А. Веделя, а також хорова музика, духовна музика композиторів кінця XIX – початку XX ст.: О. Архангельського, О. Гречанінова, П. Чеснокова. Все це свідчить про широку музичну ерудицію керівника хору, студентів університету, його високохудожній естетичний смак і професіоналізм в організації вокально-хорової роботи.

В свою чергу у складний для Росії час першої світової війни хор І. Туроверова розгорнув активну благодійну діяльність. Концерти на користь Червоного Хреста, сиріт загиблих воїнів свідчать про високий рівень патріотичних почуттів та національної самосвідомості І. Туроверова та його хору.

Одним з напрямків діяльності Харківського церковно-співочого товариства була організація концертних виступів провідних хорових колективів

МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА ХОРОВИХ ТОВАРИСТВ З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ ХАРКОВА В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Росії, таких як: Придворна співацька капела, капел М. Завадського та Д. Слов'янського, а також видатних хорових диригентів О. Архангельського та П. Чеснокова. Цікаво, що ці видатні російські регенти, працювали в Харкові не тільки зі своїми хорами, а й з хорами місцевих церков, підвищуючи професійний рівень харківських виконавців та розширюючи їх музичну обізнаність. З іншого боку, таке творче спілкування говорить про досить високий рівень професійної майстерності харківських хорів.

Так, зведений хор харківських церков (300 співаків) під керівництвом О. Архангельського у благодійному концерті на користь нужденних воїнів в березні 1904 р. виконав такі твори: “Помощник й покровитель”, Херувимская №7, “Чертог твой” Д. Бортнянського, “К богородице прилежно”, “Внуши, Боже”, “Великое славословие” О. Архангельського, “Воскресни Боже”, “Да исправится молитва моя”, “Господи, услыши молитву мою” О. Турчанінова, “Достойно есть” П. Чайковського. Грандіозний хор звучав надзвичайно злагоджено та вразив публіку майстерним виконанням рухливої динаміки, а також чітким і ясним фразуванням, яке дуже складно відпрацювати з такою кількістю співаків. В листопаді 1907 року О. Архангельський дав два концерти, в яких взяли участь як його хор із С.-Петербурга, так і харківські церковні хори під його керуванням.

Неодноразово приїжджав до Харкова видатний російський хоровий диригент П. Чесноков – представник московської хорової школи. В 1910 та 1911 відбулися два духовних концерти, в яких прозвучали твори самого П.Чеснокова “Ныне отпускаеши”, “Ангел вопияше”, “Не имаю”, тропарі недільні та “Ангельський собор” (грецького розспіву), О. Кастальського “Чертог твой”, О. Гречанінова “Волною морокою”, П. Толстякова “Архангельський глас”, О. Турчанінова “Хвалите имя Господне”. Подібний духовний концерт церковно-співочого товариства відбувся і в 1913 році. Для керування церковними хорами товариства знов було запрошено П. Чеснокова. Виступ відбувся в цирку Мусурі з величезним успіхом.

В концертах Харківського церковно-співочого товариства також брали участь і молоді харківські регенти Ф. Корсун, Г. Серіков, С. Євтушенко, В. Ситніков. Важливим є і той факт, що для харківських регентів організовували екзамени з хорового співу, де перевірялися їх знання та уміння у виконанні церковної музики.

Аналіз діяльності харківського церковно-співацького товариства доводить, що ним

проводилася велика робота для розвитку рівня хорового виконавства на Харківщині, до якої залучалися найкращі вітчизняні та місцеві виконавці.

Висновки. В результаті аналізу музично-просвітницької діяльності хорових товариств Харкова виявлено форми хорових концертів (лекція-концерт, музично-літературні вечори, духовні концерти, історичні та тематичні концерти); доведено позитивність поєднання участі керівників хору в роботі музично-просвітницьких товариств з їх викладацькою діяльністю; виявлено, що робота хорових товариств з учнівською молоддю мала не тільки музично-просвітницький, а і благодійний характер.

1. *Общество духовно-церковного пения // Харьковские губернские ведомости. – 1907. – №77.*
2. *Остапов И.И. К памяти М.М. Новикова // Харьковские губернские ведомости. – 1909. – №49.*
3. *Отчет о деятельности Харьковского общества любителей хорового пения с 1-го марта 1898 г. по 1 ноября 1899 г. – Харьков, 1899. – 22 с.*
4. *Положение о классах хорового пения при Харьковском Обществе Любителей Хорового Пения. – Харьков, 1898. – 15 с.*
5. *Театр и музыка // Харьковские губернские ведомости. – 1899. – № 264.*
6. *Устав Харьковского общества любителей хорового пения. – Харьков: Университетская типография. – 1885. – 11 с.*

Стаття надійшла до редакції 24.03.2009

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2

22 т равня 148 років віддня перетожання
Т араса Шевченка на Чернній горі у Каневі (1861)

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2